

УДК 341.171:341.24

О. В. Базов,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри конституційного та адміністративного права
Національного авіаційного університету

ПОНЯТТЯ ТА ГЕНЕЗИС МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

У статті досліджено поняття та генезис міжнародного кримінального правосуддя. Проаналізовано визначення цього поняття у вузькому і широкому значенні. Надано власне визначення етапів становлення міжнародного кримінального правосуддя та досліджено кожен з цих етапів. Визначено доктринальні підвалини запровадження міжнародного кримінального правосуддя.

Ключові слова: міжнародне право, судовий захист, міжнародний суд, міжнародне кримінальне правосуддя, становлення міжнародного кримінального правосуддя.

Однією із характерних ознак сучасних міжнародних відносин є активний розвиток інтеграційних процесів, які обумовлені процесами глобалізації суспільного та економічного життя. Сучасне міжнародне право вимагає вирішення спірних питань між державами мирними засобами. Цей принцип отримав загальне визнання і закріплення в Статуті ООН та багатьох інших міжнародно-правових актах. У ст. 2 Статуту ООН, зокрема, зазначається, що усі члени ООН вирішують міжнародні спори мирними засобами, щоб не піддавати загрози міжнародний мир і безпеку народів [1].

В умовах глобалізації важливу роль у підтримці сучасного міжнародного правопорядку відіграють інститути міжнародного правосуддя, зокрема, міжнародного кримінального правосуддя, за допомогою яких держави мають можливість цивілізовано розв'язувати існуючі протиріччя і спори та ефективно вести боротьбу з міжнародними злочинами, які викликають стурбованість усього цивілізованого світу. Сьогодні можна констатувати створення у міжнародному праві системи міжнародних принципів і норм, які регулюють співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю — міжнародного кримінального права, яке виступає юридичною основою міжнародного кримінального правосуддя. Вважається,

що одним із перших термін «*international criminal law*» застосував німецький вчений Карл Людвіг фон Бар [2].

Міжнародне кримінальне правосуддя, яке виступає одним із правових інститутів міжнародного правосуддя, є відносно новим феноменом сучасних міжнародних відносин, хоча з давніх часів основним міжнародно-протиправним діянням, за вчинення якого передбачалося найбільш суворе покарання, вважалося порушення міжнародних зобов'язань, зокрема порушення принципу *pacta sunt servanda*.

Оскільки головною метою міжнародного кримінального правосуддя є підтримка міжнародного правопорядку, забезпечення міжнародної стабільності і безпеки, зокрема, і шляхом притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні фундаментальних злочинів (*core crimes*) або злодіянь (*atrocities*), воно є одним із основних механізмів забезпечення міжнародної справедливості і заснованого на ньому глобального мирового порядку. Доктрина міжнародного правопорядку на основі верховенства права, яка покликана захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, виступає як теоретичне обґрунтування міжнародного кримінального правосуддя. Зазначені в міжнародних договорах, зокрема у Статуті Міжнарод-

ного кримінального суду, міжнародні злочини розглядаються як порушення *jus cogens* норм, які породжують зобов'язання *erga omnes*, які повинні виконуватись усіма беззаперечно [3, р. 63–74].

У якості теоретичних підвалин міжнародного кримінального правосуддя виступає доктрина міжнародного правопорядку на основі верховенства права. Зазначена доктрина виступає у якості вчення про верховенство міжнародного права, покликаного захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, найбільш важливими серед яких є права людини і громадянина, зокрема і право на судовий захист.

Норми міжнародного права, які передбачають відповідальність за вчинення міжнародних злочинів (серйозних порушень міжнародного гуманітарного права), віднесено до норм загального міжнародного права, що мають універсальну сферу дії. Універсальність зазначених норм в міжнародному праві означає, що особи, які вчинили міжнародні злочини, повинні нести відповідальність за їх вчинення незалежно від місця їх вчинення, громадянства злочинця та потерпілої особи. Будь-яка держава зобов'язана притягти таких осіб до кримінальної відповідальності незалежно від їх посади та статусу. У тому разі, якщо держава не притягує таких осіб до відповідальності або не в змозі їх притягнути — це повинен зробити міжнародний кримінальний суд.

Теоретичним обґрунтуванням запровадження інститутів міжнародного кримінального правосуддя виступає ліберальна концепція егалітарного космополітизму (*egalitarian cosmopolitanism*), яка заснована на ідеї дистрибутивної справедливості (*distributive justice*), яка в міжнародних відносинах розуміється як ідея міжнародної дистрибутивної справедливості (*international distributive justice*). Відповідно до цієї концепції в основі міжнародного правопорядку (правового порядку світового громадянства) знаходиться універсальний принцип прав людини, який повинен бути гарантований кожному індивіду незалежно від країни його походження [4, р. 123–157].

Міжнародне кримінальне правосуддя виступає у якості одного із механізмів забезпечення міжнародної справедливості і заснованого на ньому глобального правового порядку. Слід констатувати, що сьогодні міжнародне кримінальне право являє собою чітку систему міжнародних принципів і норм, які регулюють питання боротьби із міжнародними злочинами. Поняття міжнародного кримінального правосуддя з точки зору міжнародного права у широкому значенні охоплює такі аспекти, як: а) матеріально-правовий; б) процесуально-правовий; в) інституціональний. Зазначені аспекти були визначені і в рішеннях XII Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю, який відбувся 12–19 квітня 2010 р. (Сальвадор, Бразилія), де зазначається, що термін «міжнародне кримінальне правосуддя» охоплює як матеріальні, так і процесуальні норми міжнародного кримінального права, а також механізми забезпечення дотримання таких норм. У вузькому значенні поняття міжнародного кримінального правосуддя обмежується лише діяльністю міжнародних судів або трибуналів (відповідних судових органів) по здійсненню правосуддя. З урахуванням зазначеного, слід констатувати, що у міжнародному праві міжнародне кримінальне правосуддя розуміється в її широкому значенні.

Матеріально-правові норми міжнародного кримінального права включають у себе певні категорії міжнародних злочинів. Так, зокрема, відповідно до положень ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду юрисдикція Суду обмежується найбільш серйозними злочинами, які викликають стурбованість усього людства, зокрема: а) злочином геноциду; б) злочинами проти людяності; в) воєнними злочинами; г) злочином агресії [5]. Компетенція *ratione materiae* Міжнародного Трибуналу по колишній Югославії включає в себе воєнні злочини і злочини проти людяності, у тому числі геноцид (статті 2–5 Статуту Трибуналу). Компетенція *ratione materiae* Міжнародного Трибуналу по Руанді

була поширена на «порушення ст. 3, загальної для Женевських конвенцій 1949 р. про захист жертв війни, та Додаткового протоколу II 1977 р.» (ст. 4 Статуту Трибуналу). Тим самим Рада Безпеки ООН відобразила той факт, що в Руанді злочини вчинялись виключно у рамках внутрішнього збройного конфлікту.

Процесуально-правові норми міжнародного кримінального права передбачають відповідні міжнародні механізми щодо розслідування випадків вчинення міжнародних злочинів, постановлення судових рішень міжнародними судами (міжнародними судовими органами) та їх виконання, співробітництва держав у цій сфері.

Інституціональний аспект поняття міжнародного кримінального правосуддя характеризується тим, що органи міжнародного кримінального правосуддя доповнюють національні органи правосуддя відповідно до *принципу компліментарності*. При цьому, основне завдання щодо притягнення до кримінальної відповідальності винних у вчиненні міжнародних злочинів осіб покладається на національні судово-правові системи, які повинні діяти відповідно до міжнародного принципу «*aut dedere aut judicare*». Тільки у випадках масового вчинення на території держави міжнародних злочинів чи їх вчинення керівниками держави або у випадках, коли національна влада не бажає чи не має можливості запобігти вчиненню цих злочинів, застосування механізмів міжнародного кримінального правосуддя є необхідним та можливим.

Моделі органів міжнародного кримінального правосуддя є різними. Кожна із моделей має специфічний механізм реалізації мети міжнародного кримінального правосуддя — ефективний судовий захист прав і свобод людини і громадянина та притягнення до відповідальності у вчиненні міжнародних злочинів осіб. У якості універсальної моделі міжнародного кримінального правосуддя виступає Міжнародний кримінальний суд, який є незалежним міжнародним судовим органом, створеним відповідно до міждержавного міжнародного договору.

Існуючий сьогодні стан речей є наслідком тривалої роботи щодо обґрунтування та проведення важливих організаційних заходів щодо побудови системи міжнародного кримінального правосуддя. Вважається, що на становлення міжнародного кримінального правосуддя вплинуло декілька ідей, головними з яких є ідея миру та ідея міжнародного правопорядку.

Слід зазначити, що становлення міжнародного кримінального правосуддя має тривалу історію. Перші паростки міжнародного кримінального правосуддя були відомі Стародавньому Світу. Підтвердженням цього є, наприклад, так званий Делійський процес, в основі якого лежить спір між афінянами і делійцями (приблизно 345—343 роки до н. е.) щодо користування храмом Аполлона на острові Делосі. Цей судовий процес був проведений *Дельфійською амфіктією*, яка була наділена сторонами спору судовою владою та мала певний міжнародний статус [6, с. 173]. Іншим прикладом міжнародного кримінального правосуддя можна вважати рекуперацію (*recuperation*), під якою розумівся певний юридичний порядок розв'язання суперечок на міждержавному рівні, який встановлювався на підставі відповідних договорів між Стародавнім Римом та іншими державами (Карфагеном, Антиохом тощо), особливі суди (*judicia recuperatoria*) здійснювали захист прав громадян договірних держав та притягували до відповідальності за вчинення злочинів як римлян проти переґрінів, так і переґрінів проти римлян, а також переґрінів проти переґрінів. Рекуператорами (суддями. — О. Б.) могли бути лише римляни сенаторського звання. У разі вчинення злочину потерпіла особа повинна була звертатися зі скаргою до феціалів, які брали участь у підготовці і укладанні міждержавних договорів про рекуперацію та які вважалися головними охоронцями прав громадян. Якщо було доведено, що скарга є обґрунтованою, а договір про рекуперацію порушеним, феціали вирішували питання щодо видачі злочинця (злочинців) потерпілій сто-

роні в силу стародавнього правила, що злочин розглядається в державі потерпілого. З плином часу видача злочинців здійснювалась лише у разі вчинення тяжких державних злочинів, а в інших випадках існувало правило: *in criminale negotio rei forum accusatory sequatur*.

Під час Середньовіччя в основу ідеї застосування міжнародного правосуддя була покладена природно-правова концепція, відповідно до якої вважалося, що встановлений богами або звичаєвим розумом порядок поведінки між країнами і народами був позбавлений війн і насильства, а порушення цього порядку є проявом поведінки людей [7, с. 30–32]. Один із перших проектів міжнародного арбітражного суду був підготовлений П. Дюбуа, який передбачав створення судового органу з єдиною юрисдикцією та уніфікованою процедурою розгляду судових справ. Вищою інстанцією для рішення цього суду виступав Святий Престол [8, р. 556]. Римський першосвященик у цей час *de facto* виступав у якості верховного судді. Це особливо було характерним у період могутності папської влади (від папи Григорія VII до папи Боніфація VIII), коли папи вважалися верховними владиками Європи [9, р. 501]. «Той, хто займав кафедру св. Петра, — зазначав Ворд, — був до відомого ступеня правителем Європи. В якості посередника між небом і землею від вирішував, хто був прав і хто винен... Таким чином, створювався загальноєвропейський суд (а *common Tribunal*) у тих випадках, коли в ньому була потреба» [10, II, 37 (1795)]. Так, у якості третейського судді між Філіпом Красивим I Річардом Левове Серце був обраний папа Боніфацій VIII (1298 р.), а папа Олександр VI став посередником у відомому спорі між Іспанією і Португалією за володіння у Новому Світі (1493 р.).

У якості посередників у міждержавних спорах виступали і господарі великих держав та навіть парламенти. Так, у якості сюзерена германському імператору належав суд над його вассалами, а Людовик IX був обраний у якості третейського судді у спорі між королем англій-

ським Генрихом III та його баронами (1263 р.). Імператор Фридрих II у спорі з папою Інокентієм IV обрав у якості третейського судді французький парламент (1244 р.). Столбовський мир між Росією і Швецією (1617 р.) було укладено за посередництвом англійського уповноваженого Мерика.

Певний інтерес представляє проект союзу європейських держав богемського короля Георгія Подебрада (1464 р.), яким передбачалося утворення міжнародно-правового механізму розв'язання конфліктів та притягнення до відповідальності винних на основі міжнародного договору за допомогою арбітрів, суддів, парламентів чи консисторії [11, р. 95–96]. Зазначену ідею король Подебрад застосував на практиці, виступаючи у 1463 р. у якості арбітра і медіатора у справах між германським імператором і Людвигом Баварським. Про міжнародний арбітраж могутніх і суверенних держав у якості міжнародного суду з метою врегулювання міжнародних конфліктів та «попередження небажаних дійнь» йшлося в роботі Е. де Крюссе «Новий Кіней або Роздуми про стан, який дає можливість і засоби для встановлення загального миру і свободи торгівлі у всьому світі» (1623). В роботі було запропоновано створення міжнародної організації — асамблеї, в якій було запропоновано об'єднати усі країни [12, р. 129].

У часи Середньовіччя договори про мирне врегулювання конфліктів (про звернення до засобів міжнародного правосуддя) та про відповідальність за порушення міжнародних зобов'язань вже склали два окремих вида договорів [13, с. 429–630].

В Україні під час княжої доби спори між ворогуючими руськими князівствами та шляхи їх подальших взаємовідносин вирішувалися на князівських з'їздах (наприклад, на відомому з'їзді у Любечі 1097 р.) або, у разі потреби, передавались на розгляд третейського суду (*третьєвання*). У разі третьєвання обиралася особа, яка «була любою» сторонам, для проголошення відповідного рішення у справі. Зокрема, відомим є договір про

посередництво Володимиро-Суздальського князя у спорі між чернігівським князем Всеволодом і князями Ольговичами і Ростиславовичами (1226 р.).

Після Середньовіччя у період існування абсолютистських держав інститут міжнародного кримінального правосуддя фактично зупинив свій подальший розвиток, оскільки вважалося, що розв'язання спорів за допомогою міжнародних судів є несумісним з державним суверенітетом. Вважалося, що розв'язання правових конфліктів за допомогою міждержавних механізмів обмежувало абсолютну владу і права суверена (монарха). Проблемним було, особливо під час тривалих війн, і виконання судових рішень (наприклад, рішень міжнародних арбітражів). Як справедливо зазначає Ч. Аме-расинг, у зазначений період внаслідок політичних змін збільшились випадки невиконання арбітражних рішень, що призвело до занепаду середньовічного арбітражу і його завершення в XVI ст. [14, р. 5–6].

У XVI–XVII століттях ідея міжнародного правосуддя безпосередньо була пов'язана із розвитком міжнародного права, що знайшло відображення в роботах таких дослідників, як італієць А. Джентілі («De jure belli», 1583), голандець Г. Гроцій («De jure belli ac pacis», 1625), іспанець Ф. Суарезь («De legibus ac Deo legislatore»), англієць Р. Зьоч (автор першого підручника з міжнародного права (1650) та ін. Сприяла активному розвитку ідеї міжнародного кримінального правосуддя і так звана вестфальська система міжнародного правопорядку, оскільки у часи від Вестфальського мирного конгресу (1648 р.) до Великої Французької революції (1789 р.) більшість європейських держав прагнули єднання в єдину міжнародну спільноту після тривалих війн, обумовлених, зокрема, і релігійною Реформацією. Трактати Вестфальського мирного конгресу мали важливе значення для розвитку міжнародних відносин і міжнародного кримінального права в умовах великих географічних відкриттів, посилення колонізації європейськими краї-

нами нових земель та заснування великих колоніальних імперій, оскільки в їх основу була покладена так звана система політичної рівноваги держав. В основу нового на той час порядку міжнародних відносин була покладена концепція самостійності і незалежності кожного окремого народу. Саме тому ідеологія Вестфальського миру стала основою євроцентристської концепції міжнародного кримінального правосуддя.

Активний подальший розвиток ідея міжнародного правосуддя отримала у «класичному» періоді (від епохи Великої французької революції до створення Версальської системи), який бере свій початок з кінця XVIII ст. — початку XIX ст. Важливою ознакою цього періоду є цілеспрямований вплив державно-правових актів на розвиток кримінального правосуддя. Основною ідеєю у цей період стала ідея миру без війн і потрясінь. Зазначена ідея знайшла відображення в дослідженні І. Канта «До питання про вічний мир» (1795 р.) [15, VII, 1. s. 229–291], докторської дисертації Л. Камаровського «Про міжнародний суд» [16], наукових дослідженнях Й. Блюнчлі, Г. Гельшнера, А. Гефтера, В. Даневського, О. Ейхельмана, Д. Каченовського, Г. Кельзена, Г. де Маблі, І.-Я. Мозера, Л. Оппенгейма, М. Коркунова, Ф. Мартенса, К. Неволіна, В. Незабитовського, М. Ренненкампа, Л. фон Штейна, Ф.-В.-Й. Шеллінга та ін.

Слід зазначити, що одним із перших прообраз сучасного міжнародного суду запропонував Шеллінг, який на основі доктрини правової держави (*der Rechtsverfassung*) запропонував розв'язання суперечок між державами здійснювати за допомогою міжнародного ареопагу (*Volkerareopag*) [17, s. 439–441]. Ідея міжнародного правосуддя знайшла відображення у «Договорі Джея», який був укладений між США і Великобританією у 1794 р. з метою усунення проблем, пов'язаних з виконанням ними Версальського мирного договору 1783 р. (американські суди не допускались англійцями у Вест-Індію, що стало приводом для тимчасової забо-

рони американським конгресом торгівлі з Великобританією). Відповідно до умов цього Договору усі спірні питання вирішувались за допомогою арбітражу та змішаних комісій. Це стало добрим прикладом і для розв'язання інших конфліктів (між європейськими країнами, між латино-американськими країнами, між європейськими країнами та латино-американськими країнами, між США і Мексикою, між африканськими країнами тощо).

Визнання принципу державного суверенітету сприяло зародженню в міжнародному кримінальному праві принципу рівності і рівноправ'я народів, міжнародно-правового принципу невтручання у внутрішні справи держав. Зокрема, принцип невтручання США у внутрішні справи європейських держав, а європейських країн — у справи американського континенту було відображено у 1823 р. у посланні президента США Д. Монро до Конгресу (так звана «доктрина Монро» — О. Б.).

Успішним прикладом застосування міжнародного арбітражу стала справа «Алабами» (Рішення від 14 вересня 1872 р. у справі «США проти Великобританії» щодо дотримання Великобританією нейтрального статусу під час війни між Північчю та Півднем США). Арбітражний суд, який складався з представників США, Великобританії, Швейцарії, Бразилії та Італії, постановив взыскати з Великобританії 15,5 млн дол. на користь постраждалих громадян США, зокрема і від дій крейсера «Алабама», який був побудований під час Громадянської війни у США (1861—1865 роки) Великобританією для сил Конфедерації.

Політика великих держав у зазначений період сприяла гуманізації міжнародного кримінального правосуддя та вплинула на прийняття правових актів з питань прав людини (Білль про права 1789 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Віденська декларація 1815 р., Генеральні акти Берлінської (1885 р.) і Брюсельської (1889—1890 роки) конференцій та Сен-Жерменська конвенція (1919 р.) щодо за-

борони работоргівлі, Гаазькі конференції миру 1899 і 1907 років тощо. Зокрема, у 1899 р. у Гаазі була проведена Перша мирна конференція, під час роботи якої було укладено низку міжнародних документів, зокрема Конвенцію про мирне вирішення міжнародних сутичок. Уперше було створено універсальний механізм вирішення спорів між державами у вигляді Постійної палати Третейського суду (ППТС) (Permanent Court of Arbitration). ППТС до Першої Світової війни відкрила провадження у 17 справах та постановила низку рішень, які сприяли розвитку звичаєвого права, серед яких: рішення у справі про дезертирів Касабланки від 22 травня 1909 р.; рішення у справі Саваркара від 24 лютого 1911 р.; рішення у справі Каневаро від 3 травня 1912 р. ППТС здійснювала свою діяльність з урахуванням положень Гаазьких конвенцій про мирне розв'язання міжнародних спорів 1899 та 1907 років, які заклали основи кодифікації законів і звичаїв війни. Цікавим є те, що з XIX ст. міжнародні договори стали використовувати з метою уніфікації кримінального законодавства держав.

Важливим етапом формування системи міжнародного кримінального правосуддя став історичний період від створення Версальської системи міжнародного правопорядку до створення Організації Об'єднаних Націй. Версальський мирний договір 1919 р., утворення Ліги Націй, прийняття Статуту Ліги Націй та міжнародних договорів у сфері захисту прав людини, зокрема Женевських конвенцій про захист жертв війни 1929 р., створили необхідні правові основи подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя, притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності винних осіб. Міжнародно-правовий механізм Ліги Націй став важливим кроком у забезпеченні міжнародного миру і безпеки. У зазначений період відповідно до Статуту Ліги Націй вперше було утворено постійно діючий міжнародний судовий орган — Постійну палату міжнародного правосуддя для вирішення «усіх спорів міжнародного характеру, які Сто-

рони нададуть їй». Відповідні заяви про визнання обов'язкової юрисдикції цього судового органу, який діяв з 1922 р. по 1946 р., зробили сорок п'ять держав. З утворенням Ліги Націй пов'язано вхідження до міжнародного кримінального права принципу самовизначеності народів. Проте у зазначений період були і випадки неефективного та несправедливого міжнародного правосуддя. Так, прикладами несправедливих судових рішень стали рішення Віденського арбітражу від 2 листопада 1938 р. та від 30 серпня 1940 р. у справах щодо чехословацько-угорського кордону та угорсько-румунського кордону відповідно, які були визнані никчемними згідно з мирними договорами 1947 р.

Лише у сучасний період розвитку міжнародного кримінального правосуддя, з утворенням ООН та прийняттям низки міжнародно-правових актів щодо боротьби із міжнародними злочинами (Загальна декларація прав людини 1948 р., Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 та 1993 років, Конвенція ООН про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенція ЮНЕСКО 1954 р. щодо захисту культурних цінностей під час війни, конвенції про заборону бактеріологічної (біологічної) та хімічної зброї 1972 і 1993 років відповідно, Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду тощо) міжнародне кримінальне правосуддя було сформовано у вигляді єдиної універсальної нормативної системи, стало важливою складовою сучасного міжнародного правового порядку. Відбувся важливий етап роботи з систематизації норм міжнародного права у сфері міжнародного кримінального правосуддя.

Слід зазначити, що ідея щодо створення самостійних міжнародних судових органів у сфері кримінального правосуддя спочатку була реалізована шляхом утворення судів *ad hoc*, що вперше знайшло відображення у Версальському мирному договорі (1919 р.), у ст. 227 якого передбачалося створення спеціального суду для переслідування осіб, обвинувачених у вчиненні дій, що суперечать законам і звичаям війни. Після Другої світової війни відповідно до рішень Берлінської (Постдамської) конференції 1945 р. глав союзницьких держав СРСР, США і Великобританії про покарання воєнних злочинців цієї війни у Лондоні між урядами СРСР, США, Великобританії і Франції була укладена угода про створення міжнародного воєнного трибуналу для переслідування і покарання головних воєнних злочинців європейських країн. Невід'ємною складовою цієї угоди став Статут міжнародного воєнного трибуналу, в якому визначалася його організаційна побудова, функції та юрисдикція. Також відповідно до рішень Берлінської (Постдамської) конференції 1945 р. за угодою між урядами СРСР, США, Великобританії, Китаю, Австралії, Канади, Нової Зеландії, Нідерландів, Індії, Філіппін і Франції від 19 січня 1946 р. було утворено міжнародний воєнний трибунал для Далекого Сходу. У Вироку Нюрнберзького трибуналу було зазначено, що «злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини, можуть бути дотримані установлення міжнародного права» [19]. Цим був підкреслений принцип індивідуальної відповідальності, зокрема і керівників держав, за вчинення міжнародних злочинів.

Принципи Нюрнберзького процесу не перестають бути актуальними і сьогодні. 25 травня 1993 р. відповідно до резолюції 827 Ради Безпеки ООН, яка була прийнята на підставі ст. 7 та ст. 25 Статуту ООН, для судового переслідування осіб, на яких лежить відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітар-

ного права, вчинені на території країни, було утворено міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. А 8 листопада 1994 р. відповідно до резолюції 955 Ради Безпеки ООН було створено Міжнародний трибунал щодо Руанди та затверджено його Статут.

Центральне місце в системі міжнародного кримінального правосуддя посідають постійно діючі міжнародні суди. Перший постійно діючий судовий орган — Постійну палату міжнародного правосуддя (1922—1946 роки) було утворено після Першої світової війни відповідно до Статуту Ліги Націй. Відповідно до рішення міжнародної конференції у Сан-Франциско з питань заснування ООН у 1946 р. було утворено Міжнародний суд ООН. У ст. 38 Статуту цього Суду визначено джерела міжнародного кримінального права, а саме: 1) міжнародні договори і конвенції; 2) міжнародний звичай; 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; 4) судові рішення і доктрини. У 1948 р. у порядку денний Генеральної асамблеї ООН було внесено питання щодо створення міжнародного кримінального суду. Остаточне утвердження міжнародного кримінального правосуддя відбулося з утворенням постійно діючого Міжнародного кримінального суду (*International Criminal Court*) відповідно до ст. 1 Статуту міжнародного кримінального суду, прийнятого на Дипломатичній конференції ООН у Римі 18 липня 1998 р. Римський статут детально регламентує юрисдикцію, а також порядок організації та діяльності Міжнародного кримінального суду.

Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду 20 січня 2000 р. З метою ратифікації цього Статуту у 2016 р. були внесені зміни та доповнення до Конституції України, відповідно до яких його ратифікація Верховною Радою України може бути здійснена лише у 2019 р. Тільки ратифікувавши Римський статут Україна зможе брати участь у його діяльності, а саме: обранні суддів, прокурорів, у формуванні бюджету тощо.

Система міжнародного кримінального правосуддя у XXI ст. продовжує розвиватися, здійснюється розвиток як матеріальних і процесуальних норм міжнародного кримінального правосуддя, так і розвивається система міжнародного кримінального правосуддя інституціонально. Процес збільшення міжнародних судів у спеціальній літературі отримав назву «проліферація» (*proliferation*). Різні аспекти цього процесу знаходяться в зоні уваги дослідників. Так, існують пропозиції щодо утворення окремого міжнародного кримінального суду, який повинен опікуватись проблемою піратства. Представляє певний інтерес утворення гібридних (інтерналізованих) судів, до складу яких входять національні і міжнародні судді. За участю ООН такі суди, зокрема, були утворені в Сьєрра-Леоні, Східному Тиморі, Косово, Камбоджі і Лівані. Потребують дослідження і питання організаційного співробітництва між міжнародними судами (наприклад, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоні і Міжнародний кримінальний суд 16 червня 2006 р. підписали Меморандум про взаєморозуміння з питання щодо процесу у справі Тейлора (Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1688 (2006) з цього питання). Відповідно до цього Меморандуму судовий розгляд цієї справи здійснювалось Спеціальним судом, а Міжнародний кримінальний суд забезпечував утримання під вартою обвинуваченого та обслуговування приміщень для процесу.

Процес проліферації представляє собою неоднозначну тенденцію. Зрозуміло, що позитивним є забезпечення галузевої і географічної спеціалізації міжнародних судів. Проте існують погляди, що цей процес може викликати фрагментацію міжнародного права. Голова Міжнародного суду ООН Ж. Гійом у Зверненні до Генеральної Асамблеї ООН від 30 жовтня 2001 р. з цього приводу зазначив, що «збільшення міжнародних судів може піддати небезпеці єдність міжнародного права і, як наслідок, його ролі у міжнародних відносинах» [[www. icj-cij. org](http://www.icj-cij.org)].

Список використаних джерел

1. Статут ООН // Сайт Верховної Ради України. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua / laws / show / 995_010](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010).
2. Ludvig von Bar. Das internationale Privat – und Strafrecht. — Hannover, 1862.
3. Bassioni M. C. International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Ergo Omnes // Law & Contemporary Problems. — 1996. — Vol. 59. — № 4.
4. Altman A., Wellman C. H. A Liberal Theory of International Justice. — N.Y., 2009.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua / laws / show / 995_588](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588).
6. Burgel. Die pylaeisch – delphische Amphiktyonie, 1877.
7. Роттердамский Э. Жалоба мира, отовсюду изгнанного и поверженного // Андреева И. С. Трактаты о вечном мире. — СПб.: Алетейя, 2003.
8. Fontes Historiae Juris Gentium: Sources Relating to the History of the Law of Nations.
9. Nys Ernest. Le droit international et la papaute. – Revue de dr. Intern, 1878.
10. Ward. An Enquiry into the foundation and history of the law of nations in Europe. II, 37 (1795).
11. The Universal Peace Organization of King George of Bohemia. Prague: Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1964.
12. Crice E. The New Cineas. Translated, with an Introduction for the Garland Edition by C. F. Farrell and E. R. Farrell. N.Y. London: Garland Publishing, Inc., 1972.
13. Буткевич О. Міжнародне право Середніх віків. — Київ, 2009.
14. Amerasinghe Ch. R. F. International Arbitral Jurisdiction. Martinus Nijhoff Publishers.
15. Камаровский Л. А. О международном суде. — СПб., 1881.
16. Schelling. System des transscendentalen Idealismus. — 1800.
17. Базов В. П. Военні злочини: навч. посіб. — Київ: Юрінком Інтер, 2008.
18. Нюрнбергский процесс: право против войны и фашизма / отв. ред. И. А. Ледях, И. И. Лукашук. — М., 1995.

Базов А. В. Понятие и генезис международного уголовного правосудия.

В статье исследовано понятие и генезис международного уголовного правосудия. Подан анализ определения данного понятия в узком и широком значении. Представлено авторское определение этапов становления международного уголовного правосудия и исследовано каждый из этих этапов. Определено доктринальные основы становления международного уголовного правосудия.

Ключевые слова: международное право, судебная защита, международный суд, международное уголовное правосудие, становление международного уголовного правосудия.

Bazov O. V. The Nation and Genesis of the International Criminal Justice.

The article is sanctified to research of notion and genesis of the international criminal justice. The determination of this notion in narrow meaning and in wide sense was analysed. Granted personal determination of stages of formation of the international criminal justice and sanctified each of them. Doctrinal basises of introduction of the international criminal justice were determined.

Keywords: international law, judicial protection, international court, international criminal justice, formation of the international criminal justice.